

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

ПОПОВИЧ Ірина Миколаївна - кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2022.1.40>

Аргументовано, що у праві систему слід розуміти, як впорядковану та структурно розташовану сукупність правових норм, інститутів, галузей та підгалузей, що перебувають у взаємозв'язку і забезпечують регулювання та належне функціонування суспільних відносин.

З'ясовано, що під системою суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя найбільш доцільно розуміти законодавчо визначену, впорядковану та структурно організовану сукупність органів державної влади різної ієрархічної належності (в особі їх уповноважених осіб), які наділені особливим адміністративно-правовим статусом, що надає їм можливості ефективно виконувати завдання та функції у досліджуваній сфері суспільного життя. Варто підкреслити, що дана система включає не тільки державні суб'єкти, а й ряд внутрішніх інституцій (що входять до складу судової системи), а також громадських організацій, тощо.

Обґрунтовано, що характерними ознаками системи відповідних суб'єктів є наступні: їх діяльність спрямована на особливий предмет – забезпечення законності під час здійснення правосуддя, що обумовлено особливими гарантіями незалежності суддів; єдність мети діяльності, яка у кінцевому рахунку полягає не тільки у тому, щоб забезпечити законність правосуддя, а й створити належні умови для захисту законних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб; робота зазначених суб'єктів підлягає чіткій регламентації нормами чинного законодавства; чіткий розподіл функціональних повноважень, який за-

безпечує, щоб кожен суб'єкт виконував лише ті завдання та функції, які покладені на нього нормами чинного законодавства; в основі їх спільної діяльності лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів.

Ключові слова: суб'єкт, суб'єкт права, система, забезпечення, законність, правосуддя.

Постановка проблеми

Додержання законності при здійсненні правосуддя є одним із найважливіших показників демократичності країни, її місця в глобальному рейтингу цивілізованих країн. Місця, які займає Україна за цим рейтингом, дуже далекі від тих, які обіймають країни ЄС, інтеграційні процеси до країн ЄС визначено пріоритетом розвитку нашої держави. Зауважимо, що забезпечення законності під час здійснення правосуддя являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що у взаємодії між собою утворюють цілісний складний механізм. Важливим елементом якого є система суб'єктів, які уповноважені реалізовувати відповідну діяльність, та кожен із яких володіє своїм, особливим адміністративно-правовим статусом.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню законності під час здійснення правосуддя, у своїх наукових працях розглядали: І.О. Богомазова, М.Ю. Бурдін, Л.В. Гапоненко, С.С. Гнатюк, В.А. Кройтор, В.М. Лаговський, М.В. Лошицький,

А.Ю. Осадчий, Ю.С. Плігун, О.О. Штефан та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити особливості системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність понять «суб'єкт» та «суб'єкт права»; розкрити загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення категорії «система»; запропонувати авторське визначення суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення поняття та розкриття особливостей системи суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу

У «Новому тлумачному словнику української мови» вказується, що «суб'єкт – це істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності і до цілеспрямованої діяльності; у книжковому понятті – це особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; у медичному – це людина, яка є носієм певних фізичних і психічних якостей; у розмовному – це людина, особа, індивід, індивідуум або ж людина з негативними рисами характеру, непривабливою чи підозрілою зовнішністю» [1, с.442]. В.Л. Петрушенко вказує, що у філософії «суб'єкт» – це вихідне поняття судження, до якого відносяться всі інші його складові, наприклад, предикат. Крім того, наголошує науковець, термін «суб'єкт» можна визначити як людину, як вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності – індивідуальної або суспільної. Автор підкреслює, що в різних сферах суспільного життя під досліджуваним поняттям розумі-

ють різні сутності. При цьому в більшості напрямів філософії поняття суб'єкт позначає людину як активне начало соціальних і культурних процесів, пізнання, комунікації [2, с.199]. Отже, у найбільш загальному розумінні суб'єкт – це особа (фізична та/або юридична), або група осіб, які здійснюють певну діяльність, має відповідні права та обов'язки, а також несе відповідальність (моральну чи юридичну) за свої дії чи бездіяльність. З юридичної точки зору «суб'єкт права» – це учасник правовідносин як носія юридичних прав та обов'язків. Ним може бути фізична чи юридична особа, яка наділена правосуб'єктністю, тобто можливістю і здатністю бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками [3, с. 860]. Т.С. Ківалова вказує, що суб'єкт права – це той, хто має потенційну можливість (здатність) бути учасником правовідносин (тобто, має правоздатність), а суб'єкт правовідносин – це фактичний учасник правових зв'язків, який уже приймає в них участь. При цьому вчена ставить наголос на тому, що якщо суб'єкт права може бути, а може й не бути учасником конкретних правовідносин, то суб'єкт правовідносин завжди є їх учасником, оскільки можливість, яка існувала для суб'єкта права, вже перетворилася на дійсність [4, с. 166].

В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко та Т.П. Базова вказують, що під суб'єктом права розуміють фізичну або юридичну особу, яка за законом володіє здатністю мати і здійснювати безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки, тобто правосуб'єктністю. Суб'єкт права, пишуть вони є обов'язковим елементом правовідносин у всіх галузях права, хоча в кожній із них він має певну специфіку [5, с.263]. В.В. Копейчиков наголошує, що суб'єкти в праві – це учасники правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, володіють правосуб'єктністю. У державних і громадських організаціях, правосуб'єктність знаходить свій вираз у компетенції їх органів, тобто в сукупності прав та обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій [6, с.192].

М.Г. Ісаков пише, що суб'єкт права – це учасник суспільних відносин, особа, яка

може бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Для цього вона повинна володіти: а) зовнішньою відокремленістю; б) персоніфікованістю; в) здатністю виробляти, виражати та здійснювати персоніфіковану волю. Крім того, це особа, реально здатна брати участь у правовідносинах, яка набула властивості суб'єкта права в силу юридичних норм. Внутрішні властивості, притаманні особі (фактична здатність бути носієм прав та обов'язків) та зовнішнє визнання (в силу юридичних норм), – ось необхідні риси будь-якого потенційного суб'єкта права. Автор також наголошує, що суб'єктами права визнаються індивіди (люди) та групи індивідів (колективи) як соціальні утворення. Людей найлегше визнати суб'єктами. Вони фактично здатні бути ними – мають власну волю, автономне фізичне існування. Складніше визнати наявність необхідних ознак суб'єкта у групах індивідів. Групи індивідів, що виникають як результат свідомої діяльності людей називаються організаціями. В соціології організацію прийнято розуміти як цільову спільність [7, с.34-35].

Зауважимо, в розрізі представленої у роботі проблематики йдеться не про якийсь окремий суб'єкт права, а про їх системну. У своєму науковому дослідженні І.М. Дудник вказує, що найбільш поширеними визначеннями зазначеного поняття є такі: система — цілісна взаємозалежна безліч об'єктів; система — цілісна безліч об'єктів (елементів), пов'язаних між собою взаємними відносинами; система — порядок (план, класифікація), згідно з яким розташовується група понять для утворення єдиного цілого; система — сукупність взаємозалежних, певним чином організованих і взаємодіючих елементів; система — організована безліч структурних елементів, що взаємопов'язані і виконують певні функції; система — комплекс вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія і взаємини набувають характеру взаємоспрямовання компонентів на одержання фіксованого корисного результату; система — сукупність взаємозалежних елементів, відособлена від середовища і взаємодіюча з ним як ціле [8, с.15].

М.М. Клемпарський вказує, що всезагальне визначення системи, яке має гносеологічну мету, має охоплювати такий набір характеристик, котрий дозволив би зорієнтувати будь-яке системне дослідження на: виявлення складових частин системної цілісності; виявлення специфічних якостей кожної з частин; аналітичне вивчення зв'язків, відносин та залежностей частин між собою; узагальнення частин в їх якісній визначеності та взаємодії; пізнання функціонального призначення, ролі й ефективності впливу системи та кожної її частини на середовище і зворотного впливу середовища на систему [9]. Для системи, відмічає Ю. П. Сурмін, характерні кілька важливих ознак, а саме: система – це сукупність елементів; елементи системи поєднані один з одним зв'язками, які значно більш міцні порівняно зі зв'язками цих елементів з об'єктами навколишнього середовища; вона (система) характеризується організацією, яка відрізняє її від навколишнього середовища з його високою ентропією; для систем характерні інтегровані властивості, які не збігаються з властивостями суми елементів, а також відрізняються від властивостей окремих елементів. Тому, підсумовує науковець, систем цілісним утворенням. Важливими властивостями системи є структурність, взаємозалежність із навколишнім середовищем (оточенням), ієрархічність, множинність описів [10, с.641].

Таким чином, поняття «системи» є багатоаспектним і використовується у багатьох сферах суспільного життя, зокрема:

1) у філософії система представляє собою цілісне утворення, яке складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, що перебувають у внутрішній єдності та взаємодії. А відтак, філософи розглядають цю категорію як форму існування і розвитку складних об'єктів, у яких кожен елемент виконує свою функцію у складі цілого;

2) з точки зору соціології, система – це сукупність соціальних інститутів, структур, норм, ролей і відносин, які взаємодіють між собою і забезпечують функціонування суспільства. Соціальна система характеризується ієрархічною організацією, стійкістю та здатністю до саморегуляції;

3) в теорії управління «система» – це організована сукупність елементів, що перебувають у взаємозв'язку і діють як єдине ціле для досягнення певної мети функціонування якогось суб'єкта. В даному контексті система управління включає керуючий та керований елементи, а також механізми зворотного зв'язку, що дозволяють коригувати діяльність у процесі досягнення результатів.

Тож, з огляду на зазначене вище, можемо говорити про те, що у праві систему слід розуміти, як впорядковану та структурно розташовану сукупність правових норм, інститутів, галузей та підгалузей, що перебувають у взаємозв'язку і забезпечують регулювання та належне функціонування суспільних відносин.

Висновки

Отже, під системою суб'єктів забезпечення законності під час здійснення правосуддя найбільш доцільно розуміти законодавчо визначену, впорядковану та структурно організовану сукупність органів державної влади різної ієрархічної належності (в особі їх уповноважених осіб), які наділені особливим адміністративно-правовим статусом, що надає їм можливості ефективно виконувати завдання та функції у досліджуваній сфері суспільного життя. Варто підкреслити, що дана система включає не тільки державні суб'єкти, а й ряд внутрішніх інституцій (що входять до складу судової системи), а також громадських організацій, тощо.

Характерними ознаками системи відповідних суб'єктів є наступні:

- їх діяльність спрямована на особливий предмет – забезпечення законності під час здійснення правосуддя, що обумовлено особливими гарантіями незалежності судів;
- єдність мети діяльності, яка у кінцевому рахунку полягає не тільки у тому, щоб забезпечити законність правосуддя, а й створити належні умови для захисту законних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб;
- робота зазначених суб'єктів підлягає чіткій регламентації нормами чинного законодавства;

- чіткий розподіл функціональних повноважень, який забезпечує, щоб кожен суб'єкт виконував лише ті завдання та функції, які покладені на нього нормами чинного законодавства;

- в основі їх спільної діяльності лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпущо. К.: Аконті, 1998. Т. 4: Р–Я. 942 с.
2. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентеції. Львів: «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. К.: Юрид. думка, 2007. 992 с.
4. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. / Ківалова Тетяна Сергіївна. Одеса, 2008. 458 с.
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник/ В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. К.: Либідь, 2004. 320 с.
6. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник / За ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 320 с.
7. Ісаков М.Г. Правовий статус підприємства, як суб'єкта господарювання: дис... канд. юрид. наук : Донецьк: Інститут економіко-правових досліджень. 2006. 227 с.
8. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем/ Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_1142_42884991.pdf
9. Клемпарський М.М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків: НУВС, 2004. 224 с.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

SUMMARY

It is argued that in law, the system should be understood as an ordered and structurally arranged set of legal norms, institutions, branches and subbranches that are interconnected and ensure the regulation and proper functioning of social relations.

It was found that the system of subjects of legality in the administration of justice is most appropriately understood as a legally defined, ordered and structurally organized set of state authorities of various hierarchical affiliations (represented by their authorized persons), which are endowed with a special administrative and legal status, which enables them to effectively perform tasks and functions in the studied sphere of public life. It is worth emphasizing that this system includes not only state entities, but also a number of internal institutions (part of the judicial system), as well as public organizations, etc.

It is substantiated that the characteristic features of the system of relevant subjects are the following: their activities are aimed at a specific subject – ensuring legality in the administration of justice, which is conditioned by special guarantees of the independence of judges; the unity of the purpose of the activity, which ultimately consists not only in ensuring the legality of justice, but also in creating appropriate conditions for the protection of the legitimate rights, freedoms and interests of individuals and legal entities; the work of the specified subjects is subject to clear regulation by the norms of current legislation; a clear distribution of functional powers, which ensures that each subject performs only those tasks and functions that are assigned to it by the norms of current legislation; the basis of their joint activity is a system of starting points, initial ideas, that is, principles.

Keywords: subject, subject of law, system, ensuring, legality, justice.